

Кушнеренко В. С.,

здобувач,

Бердянський державний педагогічний університет,
науковий керівник – к. філол. наук, доцент В. О. Юносова

ВТОРИННІ ФУНКЦІЇ ЗНАХІДНОГО ВІДМІНКА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

У вивченні граматичної структури української мови першорядну роль відіграє іменникова категорія відмінка, оскільки вона «тісно пов'язана з морфологічною, формально-синтаксичною, семантико-синтаксичною та комунікативною структурами мови і складається з найбільшої кількості морфологічних компонентів-грамем» [1, с. 54]. Граматична категорія відмінка була й залишається предметом дослідження в працях видатних мовознавців: О. Потебні, Є. Куриловича, Є. Тимченка, І. Матвіяса, І. Вихованця та ін. Учені довели, що називний і знахідний відмінки формують центр відмінкової системи української мови [1, с. 57], що й зумовило вибір теми нашої роботи.

Знахідному відмінкові властиві первинні та вторинні функції. Первинною семантико-синтаксичною функцією знахідного відмінка є функція об'єкта дії, процесу, стану, що вже було предметом нашого дослідження [2].

Мета роботи – виявити грамеми знахідного відмінка та визначити їхні вторинні функції на матеріалі засобів масової інформації.

Методи дослідження: описовий, метод лінгвістичного спостереження.

У вторинній відмінковій семантико-синтаксичній функції суб'єкта стану, яка є однією з первинних функцій називного відмінка, знахідний вживається обмежено. Він поєднується з групою дієслів стану на зразок *лихоманити, морозити, нудити, тіпати, трясти*, що вказують на фізичний стан людини, напр.: *І неформально мене вже нудить від цієї тавтології* («День», 03.08.2017); ... *Від почутого мене трясло* («День», 10.12.2018); *Хлопця лихоманило, корчило, він марив* («Газета по-українськи», 03.02.2019); *І коли я першого разу сюди дістався, мене просто тіпало від відчуття — я таки в Парижі!* («Україна молода», 24.03.2019). Характерною ознакою знахідного відмінка суб'єкта, на відміну від знахідного об'єкта, є його валентна лівобічна позиція, пор.: *хлопця лихоманило, мене нудить – слухати монологи, заборонити діяльність* тощо.

Вторинною, на думку вчених, є ускладнена семантико-синтаксична функція об'єктного суб'єкта. Її виражає знахідний відмінок при віддієприкметникових формах на *-но, -то*, напр.: *Цього ж дня, 27 лютого 2014 року, в присутності цих військових відбулася сесія парламенту Криму, під час*

якої **уряд** Криму було **відправлено** у відставку. Із порушенням законодавства України головою Ради Міністрів Криму було **призначено лідера** партії «Русское единство» Сергія Аксьонова («День», 22.02.2021); Уперше було **створено коаліцію**, яка складається з депутатів однієї фракції («Україна молода», 13.07.2021). Такі синтаксичні конструкції дуже поширені в сучасному публіцистичному дискурсі.

Семантико-синтаксична функція об'єктного суб'єкта виявляється в межах відмінкової системи. Проте форми знахідного відмінка функціонують і в позавідмінковій сфері. Це відбувається за умови їхньої синтаксичної зовнішньої транспозиції, коли вони набувають прислівникових і дієслівних ознак. «Транспонована відмінкова форма знахідного найчастіше вживається у прислівниковій семантико-синтаксичній функції часу» [1, с. 69].

Мова ЗМІ засвідчила такі вияви цієї вторинної функції знахідного відмінка:

1) Конструкції, що виражають визначену тривалість часу: **Кожну хвилину** проїжджають сотні машин, усі кудись поспішають... («День», 18.02.2021); **Легким, «не натужним»** виявляється дихання форми симфонії-реквієму, хоча її виконання триває **цілу годину** («День», 15.03.2017); **День Героїв** відзначають вже **восьмий десяток** років («Україна молода», 23.05.2021); **Рік тому** продав квартиру у Львові й переїхав до батьків у **Трускавець** («Газета по-українськи», 15.07.2021); **Перші два дні** фестиваліні події відбуватимуться в Бучі... («Україна молода», 09.07.2021); **Три дні** оговтувався («День», 16.06.2001). Здебільшого форми знахідного відмінка в таких конструкціях набувають іменники на позначення часу (*день, доба, рік, тиждень, година, зима, осінь* тощо) у поєднанні з означеннями (*весь, цілий*), кількісними числівниками та неозначеними займенниковими прикметниками (*деякий, якийсь*).

2) Конструкції, що виражають невизначену тривалість часу: **Тривалий час** існувала версія, нібито потяг потрапив під обстріл, внаслідок чого Франко зі Студинським загинули («Україна молода», 06.07.2021); **Втім, увесь час** ми були з акторами на телефоні онлайн («День», 04.06.2020); **Я не втручався в цю ситуацію достатньо довгий час**, тому що я боявся («День», 20.05.2021). Ці конструкції є малопродуктивними в синтаксисі сучасної української мови.

До вторинних невідмінкових функцій знахідного відмінка належить обставинна функція міри, яка виявляється у трьох різновидах: міра простору (центральна), міра ваги і міра вартості. Напр., значення міри простору: **...маємо один кілометр** велосмуги найскладнішою рельєфною частиною міста («День», 09.10.2019); **Він має протяжність три метри** («День», 23.04.2020). У цих

випадках з формою знахідного відмінка поєднуються кількісні числівники, які сприяють її уточненню.

Значення міри ваги виражається за допомогою лише дієслова *важити*, а значення міри вартості – за допомогою дієслова *коштувати*. Звичайно, у функції міри ваги форм знахідного відмінка набувають такі іменники, як *грам, кілограм, тонна, центнер* та ін., а у функції міри вартості іменники позначають тільки назви грошових одиниць (*гривня, копійка, євро, долар* тощо), напр.: *Щоправда, важать такі тварини 2-3 тонни* («День», 21.06.2017); *Одна поїздка на метро чи міській електричці буде коштувати 4 гривні* («День», 13.12.2014). У цих конструкціях також обов'язковим є вживання кількісних числівників.

У позавідмінковій сфері перебуває ще одна вторинна функція знахідного відмінка, коли він виступає в предикативній сполуці з дієслівними зв'язками *становити* і *являти собою*, які переводять відмінкову форму в позицію присудка, нейтралізуючи відмінкові ознаки, напр.: *Примусова посадка літака в Білорусі становить загрозу міжнародній безпеці* («День», 03.06.2021); *Гетманцев вважає, що обсяг тіньової економіки в Україні становить половину ВВП* («День», 13.04.2021); *Пам'ятник являє собою арку, що складається із 10 каменів...* («День», 03.07.2021).

Отже, знахідний відмінок як один із центральних виконує в мові низку первинних та вторинних функцій. Вторинні функції знахідного виявляються як у межах відмінкової системи (функції суб'єкта стану, функція об'єктного суб'єкта), так і в позавідмінковій сфері (прислівникова семантико-синтаксична функція часу, обставинна функція міри, що має три різновиди – значення міри простору, міри ваги і міри вартості). Найпоширенішими з усіх вторинних функцій є ті, що виявляються в межах відмінкової системи. Транспоновані відмінкові форми знахідного трапляються рідше. Уживається знахідний відмінок і в предикативній сполуці, поєднуючись з дієслівними зв'язками. Перспективним видається дослідження функцій відмінкових форм знахідного відмінка у сполученні з прийменниками.

Література

1. Вихованець І. Р., Городенська К. Г. Теоретична морфологія української мови: Академ. граматики укр. мови; за ред. І. Р. Вихованця. Київ: Унів. вид-во «Пульсари», 2004. 400 с.

2. Кушнеренко В. Функції знахідного відмінка в сучасній українській мові. *Збірник тез наукових доповідей студентів Бердянського державного педагогічного університету на Днях науки 13 травня 2021 року. Том 2. Гуманітарні науки. Бердянськ: БДПУ, 2021. С. 99 – 100.*